

ФОРМУВАННЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

FORMATION OF WELFARE AS A PRECONDITION OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT

Людмила КОЗАРЕЗЕНКО,
кандидат економічних наук,
ДННУ «Академія фінансового
управління», Київ

Lyudmyla KOZAREZENKO,
PhD in Economics,
State Educational-Scientific Establishment
«The Academy of Financial Management», Kyiv

У концепції людського розвитку економічне зростання розглядається не як ціль, а як засіб для достойного життя людини. Разом з тим є й зворотний зв'язок: через підвищення рівня розвитку людини досягаються більш високі темпи економічного зростання в країні.

Зазвичай під економічним зростанням розуміється збільшення виробництва товарів і послуг у масштабах національної економіки, а проблема економічного зростання входить до числа найважливіших проблем суспільного розвитку. Пов'язано це з тим, що від ефективності функціонування національної економіки, що характеризується належними темпами економічного зростання, залежить можливість будь-якої держави забезпечувати достатній рівень добробуту населення. Тому економічне зростання розглядається як стратегічна ціль державного регулювання економіки, а його наявність чи відсутність може або підвищити рівень задоволення нагальних потреб і розв'язати соціально-економічні проблеми як всередині країни, так і на міжнародному рівні, або навпаки. Доведеним фактом є те, що економічне зростання дозволяє реалізувати нові програми боротьби з бідністю й забрудненням навколишнього середовища без падіння наявного рівня споживання, скорочення обсягів інвестиційних вливань і зменшення обсягів виробництва суспільних благ. У рамках забезпечення економічного зростання та досягнення високого рівня добробуту громадян важливим завданням є вирішення проблеми обмеженості ресурсів у країні [11, с. 11]. Тому економісти великого значення надають особистості, адже тільки вона комплексно може розв'язувати завдання забезпечення соціально-економічного розвитку, що й відображено у багатьох програмних та аналітичних документах міжнародних організацій, зокрема в Програмі розвитку ООН, документах Світового банку та інших організацій. З 1990 року систематично публікуються спеціальні доповіді, що стосуються формування відповідних механізмів. Ці положення перекликаються із положеннями програмних документів у нашій країні, зокрема президентської Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Процес розвитку людського потенціалу, чинники, що впливають на підвищення інтегрального показника Індексу розвитку людського потенціалу та покращення рейтингових показників України у міжнародних порівняннях, висвітлено в багатьох працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед українських економістів процеси та механізми розвитку людського потенціалу активно досліджуються колективом авторів Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України на чолі з Е.М.Лібановою, які щорічно публікують праці, присвячені проблемам розвитку людського потенціалу в Україні. Проте в них не відображено комплексної ролі

добробуту як передумови розвитку людського потенціалу. Необхідність встановлення цього взаємозв'язку і визначила основну **ціль статті та її основний зміст.**

Рівень розвитку людини, або рівень розвитку людського потенціалу, зазвичай виражається шляхом оцінки трьох його складових – тривалості довгого та здорового життя, рівня освіченості та добробуту населення.

Рівень добробуту населення оцінюється за допомогою показника ВВП на особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Показники ВВП на особу за ПКС та їх динаміка в деяких країнах світу відображені в **табл. 1.**

Таблиця 1. Динаміка ВВП на особу (за ПКС)*

Країна	ВВП на особу за ПКС, дол. США (до 2005 року)		Україна=1		2010/2000	Місце країни в рейтингу за ІРЛП 2010
	2000	2010	2000	2010		
Україна	639,4	3035	1	1	4,75	69
Білорусь	1035,8	5702	1,62	1,88	5,50	61
Росія	1767,9	10351,4	2,76	3,41	5,86	65
Азербайджан	650,1	5637,6	1,02	1,86	8,67	67
Казахстан	1223	9166,7	1,91	3,02	7,50	66
Норвегія	37473,4	84588,7	58,61	27,87	2,26	1
Швеція	27906,9	48906,2	43,65	16,11	1,75	9
Австралія	21446,5	57118,9	33,54	18,82	2,66	2
Німеччина	22907,4	39857,1	35,83	13,13	1,74	10

* Джерело: складено автором за даними [24].

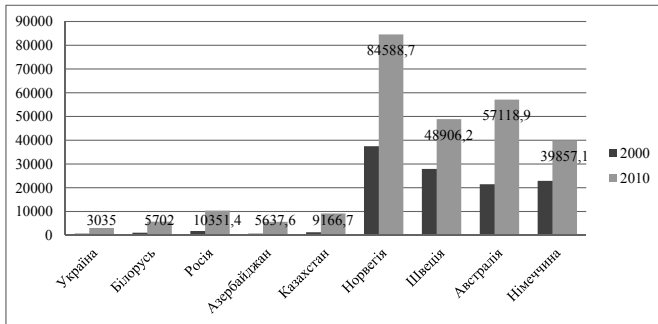
На **рис. 1** наведено динаміку ВВП на особу в країнах-лідерах та країнах із середніми показниками рівня розвитку людського потенціалу за 2000 та 2010 роки, що дозволяє побачити те, як за десять років змінилася ситуація в Україні.

Проте ВВП на особу – недостатньо інформативний показник. Невідповідність полягає в тому, що показник ВВП на особу є усередненим показником. Якщо розподіл створеного ВВП відбувається в монополізованому економічному середовищі, де невелика частка осіб привласнює його значну частину, то для більшості населення реальний показник буде значно меншим усередненого. Отже, цілком реальною є ситуація, коли загальне зростання ВВП на одну особу може супроводжуватись одночасним погіршенням матеріального стану більшості населення. На це вказують багато економістів. За висловом Дж. Е. Стігліца, «... ми цінуємо те, що оцінюємо, і навпаки. Якщо ВВП – погана міра суспільного добробуту, то з цього випливає, що ми прагнемо до досягнення неправильної мети...» [21, с. 36].

У статті доведено, що величина валового внутрішнього продукту на особу є недостатньо інформативним показником і не повною мірою відображає динаміку зміни добробуту населення в країні. Розглянуто показники, що комплексно визначають добробут населення, проаналізовано структуру та динаміку кінцевих споживчих витрат, величину нерівності в розподілі доходів, динаміку та розмір заробітної плати, співвідношення заробітної плати із базовими соціальними стандартами та динамікою цін, структуру та динаміку доходів населення. Використано статистичні дані країн із високими та середніми показниками індексу розвитку людського потенціалу.

It is denoted that the value of gross domestic product per capita is not informative, and does not fully reflect the dynamics of welfare in the country. The paper considers indicators that comprehensively define welfare, analyses the structure and dynamics of final consumption expenditure, amount of inequality in income distribution, dynamics and wages, the ratio of wages to the underlying social standards and price dynamics, structure and dynamics of income. The statistics of countries with high and average index of human development is used.

Рис. 1. ВВП на особу у країнах-лідерах та країнах із середніми показниками рівня розвитку людського потенціалу*

*Джерело: складено автором за даними [24].

Для аналізу реального рівня добробуту населення варто проаналізувати й інші характеристики, серед яких:

- структура та динаміка кінцевих споживчих витрат в країні;
- ступінь нерівності в розподілі доходів;
- динаміка та розмір заробітної плати та її співвідношення із базовими соціальними стандартами в країні та динамікою цін;
- структура та динаміка доходів населення в країні.

Висновок Дж.Е. Стігліца відповідає реаліям в українському суспільстві. Дійсно, соціологічні дослідження модуля «Соціальна нерівність» у рамках Програми міжнародного соціального дослідження (ISSP) за участю Інституту соціології НАНУ вказує про надмірний розрив між доходами багатих і бідних в Україні та соціально-економічному нерівності, що констатує 95% опитаних українських респондентів. Ця думка підтверджується економічними дослідженнями, які свідчать, що 5% населення України багатіють саме за рахунок решти 95%. Лише 17,6% українців вважають «достатньою» свою зарплату, тоді як 41% переконані, що одержують менше, ніж заслужують, а 37% – що набагато менше. У цілому українці є не заможними та багатими, а переважно (23,4%) громадянами, чий матеріальний стан нижче середнього[5].

Якщо аналізувати результати соціологічного дослідження з показником «ВВП на особу за ПКС» як складової Індексу розвитку людського потенціалу, то Україна протягом 1998-2011 років демонструє в середньому щорічні прирости рівня добробуту. Хоча рівня цього показника для 1990 року Україна поки що не досягла, середній щорічний приріст за зазначений період становить 4,7% навіть урахувавши кризові 2008-2009 роки, коли спостерігалися негативні темпи приросту ВВП на особу за ПКС. Тобто простежуються чіткі суперечності в оцінці свого добробуту самими громадянами і усередненими показниками добробуту, які щорічно оприлюднюються Україною в міжнародній і національній статистиці.

Хоча різке падіння виробництва, ВВП, реальних доходів населення, зростання їх диференціації є характерним для всіх постсоціалістичних країн, їх вихід із трансформаційної (системної) кризи був неоднаковим у часі й просторі. До 2003 року системну кризу подолали лише 5 країн із 28 [8, с. 262]. Україна, на жаль, входить до числа тих країн, в яких криза стала перманентною.

Такий широкий спектр результатів системних перетворень пояснюється по-різному. Окремі вчені пов'язують це явище зі стратегією й тактикою стабілізації економічної системи та моделлю трансформації. Інші дотримуються думки про неефективність в Україні державної політики щодо забезпечення добробуту населення та державного регулювання доходів. Економічне зростання передкризових (2000-2006) років мало здебільшого кон'юнктурний характер переважно за рахунок високого попиту та цін на метали на світових ринках. При цьому конкурентоспроможність українського експорту базувалася на активній експлуатації природних ресурсів, дешевій робочій силі, надзвичайно низькій платі за землю, недооцінених основних фондах та неодноразово девальвованій гривні. У результаті в Україні сформувався звужений внутрішній ринок, низькі життєві стандарти життя, висока енергоємність ВВП та інші негативні явища як у фінансово-економічній сфері, так і в суспільстві [6, с. 80].

Таблиця 2. Економічна динаміка деяких країн СНД, країн-лідерів та аутсайдерів за рівнем розвитку людського потенціалу у 2000, 2005 та 2010 роках

Країна	Роки	Темпи зростання ВВП, (% у цінах 2005 року)*	ВВП на особу, (US, \$)*
Білорусь	2000	5,8	1035,8
	2005	9,4	3074,8
	2010	7,6	5702
	2010/2000	-	550,5
Україна	2000	5,96	639,4
	2005	2,7	1835,8
	2010	4,2	3035
	2010/2000	-	474,7
Російська Федерація	2000	10,1	1767,9
	2005	6,4	5311,5
	2010	4,0	10351,4
	2010/2000	-	585,5
Казахстан	2000	9,9	1223
	2005	9,7	3765,1
	2010	7,0	9166,7
	2010/2000	-	749,5
Норвегія	2000	3,3	37473,4
	2005	2,7	65324,1
	2010	0,4	84588,7
	2010/2000	-	225,7
Швеція	2000	4,5	27906,9
	2005	3,2	41041,7
	2010	5,7	48906,2
	2010/2000	-	175,2
Німеччина	2000	3,1	22907,4
	2005	0,7	33513,8
	2010	3,7	39857,1
	2010/2000	-	174,0

*Джерело: складено автором за даними [24].

З аналізу випливає, що протягом 1901-1990 років ВВП України зріс майже в 14 разів і перевищив темпи зростання світового ВВП. Однак за 1991-2000 ці досягнення були зруйновані, а обсяги ВВП на особу в країні скоротилися майже в 2 рази. Хоча в останні роки і спостерігається незначна позитивна економічна динаміка на тлі пострадянських країн, а тим більше країн СНД, Україна має одні з найгірших показників. Наприклад, у 2006 році виробництво ВВП в країні було нижче на 27% від рівня 1990 року і перебувало, за оцінками Статистичного комітету СНД, на рівні приблизно 1983 року. Ці показники є найнижчими серед показників країн співдружності (показники темпів приросту ВВП решти країн СНД у середньому на 2% перевищили рівень 1990 року) [15, с. 13]. Аналіз рівнів і темпів економічного зростання та ВВП на особу в країнах СНД та ЄС свідчить про наявність розриву між показниками не лише між країнами СНД та ЄС, а й усередині аналізованих груп країн. Наприклад, у 1990 році коефіцієнт варіації для 12 країн СНД становив 0,223, у 1995 він збільшився до 0,433, у 1999 році дорівнював 0,53, тобто, як стверджує П.Леоненко [8], дивергенція між країнами зросла майже в 2,5 рази. Водночас у першій шістці країн ЄС коефіцієнт варіації в 1999 році не перевищував 0,233. Автором [8, с. 265] робиться висновок, що за умови довгострокового щорічного зростання доходів у середньому на 5% у країнах ЦСЄ та аналогічного показника для ЄС 2% потрібно від 13 років (для Словенії) до 50 років (для Болгарії), щоб скоротити наполовину різницю між ними та країнами ЄС-15 за показниками доходу на душу населення. З урахуванням того, що ВВП на особу в Україні в 2003 році становив лише 5491 дол. за ПКС, досягнення рівня країн ЄС-15 за критерієм реальної економічної конвергенції є досить проблематичним навіть у найближчій півстоліття.

У табл. 2 представлено економічну динаміку деяких країн СНД, інших країн з найвищими та найнижчими показниками рівня розвитку людського потенціалу.

Порівняльне дослідження якості життя населення в Україні та країнах ЄС, проведене колективом авторів [4, с. 86-87], довело, що величина

ВВП на особу визначає як тривалість життя, так і рівень освіти особи. Висновки авторів є такими, що низький рівень добробуту громадян України є перешкодою для досягнення середнього рівня показників рівня розвитку людського потенціалу країн ЄС (рівня освіти та тривалості життя) та в цілому показника ІРЛП, які мають високорозвинені країни ЄС.

Матеріальне становище чинить вплив на різні аспекти життєдіяльності суспільства та на розвиток людського потенціалу, а саме:

□ високі стандарти споживання в суспільстві (у кількісному та якісному аспектах) спонукають до розвитку промислового й сільськогосподарського виробництва на якісно новому рівні;

□ високоосвічене населення створює найбільш вагомий потенціал для модернізації економіки, в т. ч. через розвиток науки; домогосподарства, забезпечені умовами для розвитку, більш схильні до самозбережувальної поведінки в трудоактивному віці, піклуються про здоров'я своїх дітей, створюючи тим самим фундамент здорової та життєздатної нації;

□ достатні матеріальні умови дають можливість домогосподарствам реалізувати свої репродуктивні настанови з подальшим забезпеченням для дітей освіти та умов для розвитку;

□ вищий рівень добробуту домогосподарств звільняє державні фінанси від необхідності масової соціальної підтримки й дозволяє зосередити кошти на вразливих верствах та окремих домогосподарствах, що опинилися у складних обставинах;

□ домогосподарства інвестують як у власний розвиток, так і в розвиток економіки;

□ фінансовоспроможні домогосподарства будують чи інвестують у будівництво житла, розвиваючи тим самим галузь [10, с. 198-199].

Відомо, що державне регулювання доходів полягає в їх перерозподілі через державний бюджет шляхом диференційованого оподаткування різних груп отримувачів доходу та соціальних виплат. Важливим інструментом виконання функції перерозподілу доходів у державі є податкова система, через яку відбувається перерозподіл вартості створеного ВВП між державою, юридичними та фізичними особами, централізація частини ВВП у бюджеті на загальносуспільні потреби та забезпечення виконання державою своїх функцій, зокрема щодо встановлення соціальної справедливості [9, с. 143].

Необхідність застосування політики перерозподілу доходів пояснюється наявністю високого ступеня розшарування суспільства за рівнем доходів. Публікуючи свій щорічний рейтинг найбагатших українців «Золота сотня», журнал «Кореспондент» відзначав, що концентрація капіталу в Україні відчутно перевищує показники сусідньої багатой на газ і нафту Росії, відомої своїми мільярдерами. За підрахунками часопису, сукупні активи 100 найбагатших українців становлять 61% річного ВВП країни, тоді як сотня найбагатших росіян володіє лише третинною російського ВВП. «Середня зарплата в Україні – 280 доларів. Це означає, що людині із таким доходом треба пропрацювати понад 13 тисяч років, аби потрапити до «Золотої сотні». А щоб очолити рейтинг, їй довелося б працювати 7,6 мільйона років, тоді як ще два роки тому було б достатньо і 3,5 мільйона років», – пише «Кореспондент».

У класичній політекономії вважається, що співвідношення між доходами 20% найбагатшої частки населення в країні не має перевищувати доходи 20% найбідніших громадян більше, ніж у 10 разів. У США цей показник нині становить 9; у Швеції, яка давно втілює модель капіталізму із «людським обличчям», що дістала назву «шведський соціалізм», це співвідношення – 3,5. Водночас автори дослідження, проведеного у 2011 році Державним комітетом статистики Росії, дійшли висновку, що майнове розшарування у п'ятьох колишніх республіках Радянського Союзу (включно з Україною) є потенційним рушієм політичної нестабільності. В Україні офіційної статистики щодо майнового розшарування немає, проте нині експерти говорять про те, що різниця між доходами найбагатших та найбідніших в Україні становить щонайменше 40 разів [3].

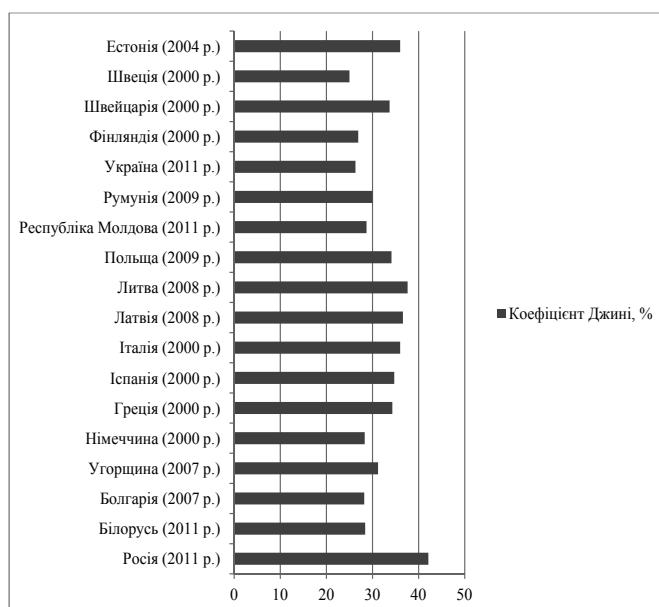
Як правило, офіційна статистика дає стримані оцінки майновому розшаруванню в Україні. Наприклад, за даними статистичного збірника «Россия и мир – 2012», Україна за показниками коефіцієнта Джині знаходиться на 79-му місці у світі із його значенням 0,263. Як стверджує К.Швабі [23, с. 80], такі оцінки міжнародних організацій рівня майнового розшарування в Україні є досить стриманими, адже розрахунки про-

ведено на основі статистичних даних, які не в повному обсязі описують систему розподілу доходів населення в Україні. Крім того, деякі з наведених оцінок здійснюються на основі аналізу даних про споживання або витрати, а не про доходи населення. Розрахунок за цими даними показників нерівності дає занижені оцінки, як стверджує автор, оскільки диференціація населення за доходами априорі є глибшою, ніж диференціація за споживанням чи витратами. Експертні оцінки українських науковців є набагато вищими, ніж результати, наприклад, експертів Світового банку. Оцінки науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України засвідчили, що протягом 1996-1998 років значення коефіцієнта Джині становило 0,692-0,741 [22]. Враховуючи те, що ситуація з рівнем розшарування населення за доходами суттєво не змінилася, а, за висновками експертів, навіть погіршилася, вважаємо, що цілком слушними є висновки авторів про неточність поточних показників щодо рівня майнового розшарування населення. Адаже період економічного зростання, що тривав до 2007 року, мав обмежений позитивний вплив на низько дохідні групи населення, оскільки головними отримувачами вигод від нього були найзаможніші верстви населення.

Поглиблення бідності, зубожіння провокують формування звички у частини населення жити в злиденності, задовольнятися лише найнеобхіднішим, розраховувати лише на фінансову допомогу держави, що призводить до зниження рівня розвитку людського потенціалу. Якщо проаналізувати динаміку витратків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення, то виявляється, що номінально з 2000 року до 2011 їх розмір збільшився майже вдвічі. Якщо у 2000 році частка соціальних витратків у загальних витатках зведеного бюджету становила 12,4%, то вже у 2011 – 25%. «Соціальний захист та соціальне забезпечення» є на сьогодні найбільшою витатковою статтею Зведеного бюджету України. Загальний обсяг фінансування за нею перевищує сукупні витатки на охорону здоров'я, освіту та економічну діяльність. Така тенденція прискорює виключення людей із суспільного життя, посилює негативні впливи і створює фактори нестабільності в соціально-економічному розвитку держави.

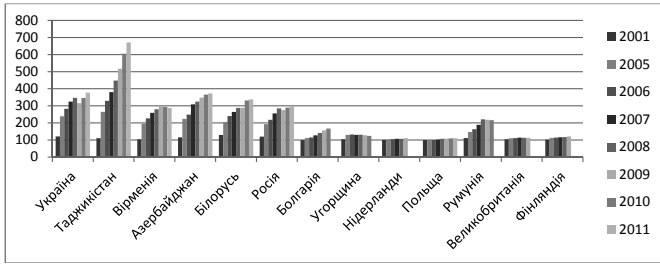
За збалансованого зростання ВВП і заробітної плати збільшується місткість внутрішнього ринку й відповідно споживання. Населення від задоволення первинних потреб переходить до задоволення потреб вищого рівня, тобто відбувається зростання не лише валових показників, а й розвиток, розквіт нації. За незмінного рівня заробітної плати можна говорити про економічне зростання, але не про економічний розвиток. Економічної та соціальної рівноваги досягають таким стабільним рівнем заробітної плати, який здатний забезпечити тільки просте відтворення робочої сили за рахунок задоволення первинних потреб. При зниженні

Рис. 2. Коефіцієнт Джині, %*

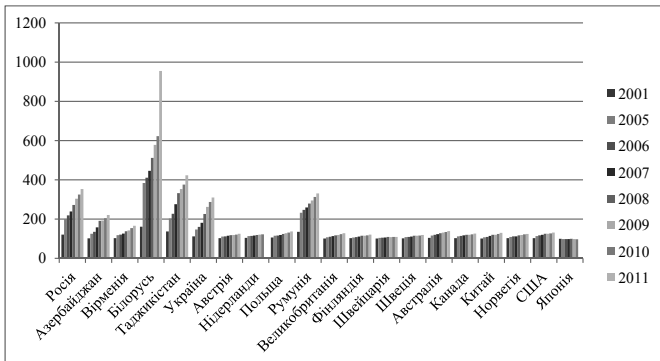
*Джерело: складено автором за даними [16].

Рис. 3. Темпи зростання реальної заробітної плати, % до 2000 року*

*Джерело: складено автором за даними [16].

Рис. 4. Індекс споживчих цін, % до 2000 року*

*Джерело: складено автором за даними [16].

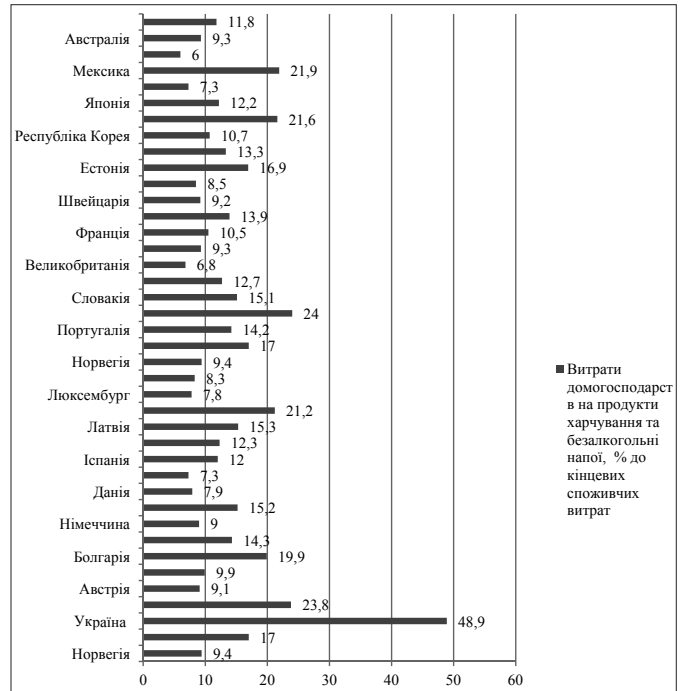
заробітної плати і відповідно життєвого рівня населення зростання валового внутрішнього продукту взагалі не можна сприймати за розвиток. Нарощування ВВП у такому разі відбувається за рахунок прибутків і податків, а надмірне збагачення незначної частки населення призводить до глибокої соціальної поляризації у суспільстві. Як стверджує В.Попова [14, с. 82], нівелювання оцінки одного з головних факторів виробництва і визначальної складової споживання, тобто фактора праці, є джерелом значного розриву між реальними змінами добробуту і його параметричною оцінкою у ВВП.

Фактично у країнах, розглянутих на рис. 3, у більшості випадків мати роботу для особи автоматично означає не перебувати на нижніх щаблях соціально-економічного розвитку. Мати роботу, що передбачає наявність необхідного освітнього рівня, знань, кваліфікації, стану здоров'я, означає забезпечувати своїй родині прийнятний рівень добробуту. Українські реалії, як зазначає Л.Ільчук, є такими, що навіть наявність роботи, яка потребує високої кваліфікації, не забезпечує українські домогосподарства від бідності [18, с. 60]. Це дає підстави зробити висновок, що наявний людський потенціал в Україні не лише не розвивається, а навпаки – у населення відсутні стимули для його подальшого нарощування.

Крім відсутності залежності між рівнем заробітної плати і освітніми характеристиками населення та характеристиками здоров'я, проблемою в Україні є високі показники індексу споживчих цін. На рис. 4 показано, що на тлі інших країн Україна має одні з найвищих показників на рівні з Росією, Білоруссю, Таджикистаном, Румунією. Негатив цього полягає насамперед у тому, що постійне зростання цін у країні призводить до викривлення споживчої поведінки населення, відсутності можливості заощаджувати або здійснювати інвестиції у складові людського потенціалу, звужує купівельну спроможність населення і веде до зuboжіння.

Одним з індикаторів рівня життя в країні є частка витрат домогосподарств на продукти харчування у структурі їх кінцевих споживчих витрат. Як правило, в країнах з високим рівнем розвитку людського потенціалу та високим рівнем життя частка витрат на продукти харчування є низькою. Зазвичай на забезпечення повноцінного харчування населенням у цих країнах витрачається не більше 10% сімейного бюджету, а решта, після ряду інших необхідних витрат, спрямовується на купівлю техніки, дозвілля та відпочинку, високоякісні медичні послуги, підвищення рівня

Рис. 5. Витрати домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої, % до кінцевих споживчих витрат (2008 рік)*

*Джерело: складено автором за даними [16].

освіти. Зовсім інакшою є ситуація в країнах із невисокими показниками рівня розвитку людського потенціалу та невисокими показниками рівня життя, в тому числі і в Україні, де на забезпечення потреб у продуктах харчування населенням витрачається близько половини сімейного бюджету (див. рис. 5). Решта витрат, у тому числі на освіту та охорону здоров'я, здійснюється за залишковим принципом, що і ускладнює процес нарощування рівня розвитку людського потенціалу в країні. Хоча теоретично доходи мають забезпечувати населенню не лише належний рівень харчування й придбання найнеобхіднішого одягу, а й оплату житла, медичну допомогу та освіту. Тобто певна частка доходів має спрямовуватися на розвиток людського потенціалу за рахунок капіталовкладень в освіту, охорону здоров'я, покращення умов проживання, розвиток особистості в цілому.

Згідно із закону Енгеля структура витрат має безпосередній зв'язок із рівнем доходів домогосподарств [2, с. 539-540]. Динаміка ж структури кінцевих споживчих витрат залежить від динаміки доходів. Якщо розглянути залежність зі зворотного боку, то існуюча структура витрат населення в Україні може свідчити про вкрай низький рівень доходів та споживання, оскільки половина бюджету середньостатистичного українського домогосподарства витрачається на продукти харчування, а частка витрат на послуги не перевищує 10% (див. рис. 6). Автори дослідження [10, с. 201-202] на основі аналізу структури кінцевих споживчих витрат виявили, що навіть представники десятої децильної групи, які теоретично вважаються представниками найбагатшого прошарку населення, витрачають на послуги 15,4% свого бюджету порівняно із 12,9% в середньому по Україні. При цьому найбагатші 10% домогосподарств на харчування спрямовують близько 43% своїх витрат, а дев'ята децильна група – вже понад 50%. Якщо припустити, що в обстеженні умов життя домогосподарств участі найбагатші 10% населення не брали, то це суттєво не змінює загальної картини щодо структури споживання. Автори роблять висновок, що українські домогосподарства мають вкрай низькі споживчі можливості та викривлену структуру споживання.

Якщо розглядати нерівність та низький рівень доходів населення з позиції економічного зростання, то загальновідомо, що ці явища його стримують. Країни, що розвиваються (до яких належить і Україна), мають високі показники нерівності в розподілі доходів і нарощують економічну потужність набагато повільніше порівняно з країнами, що мають нижчі аналогічні показники. Політика низької заробітної плати

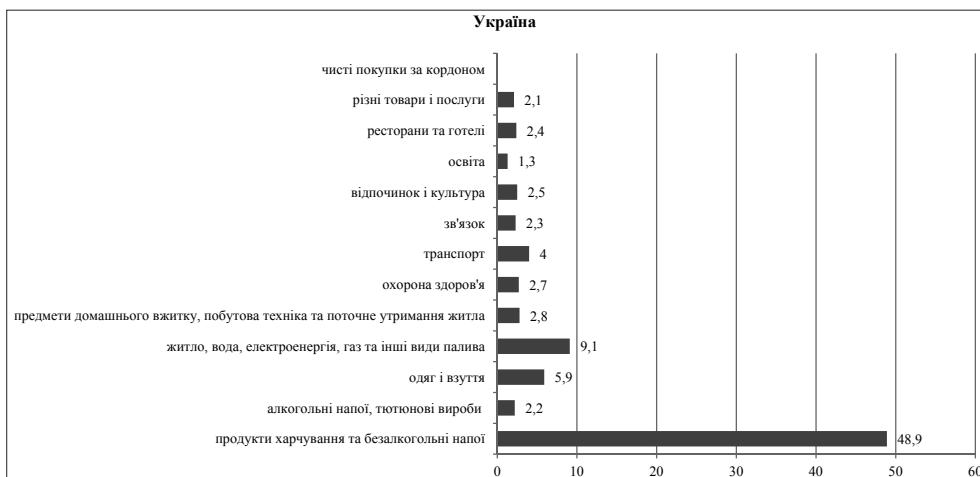
також має негативний вплив на продуктивність, змушує країни конкурувати на основі дешевої робочої сили, що лише посилює тенденцію до зниження заробітної плати в країні. Якщо швидке економічне зростання може вивести багатьох людей з бідності, то зростання нерівності може підірвати вплив економічного зростання на скорочення бідності. За наявності високих показників нерівності в розподілі доходів знижується ефект «просочування», тому лише 4,2% світового економічного зростання дістається найбільшій частині населення світу. А бідність та нерівність є перешкодою для розвитку людського потенціалу в країні [13, с. 272].

Витрати населення можуть бути спрямовані на інвестиції, тому негативною є тенденція до зниження можливостей домогосподарств вкладати кошти у розвиток людського потенціалу. Наприклад, витрати на освіту становлять незначну частку у витратах домогосподарств в Україні, аналогічною є ситуація з кінцевими витратами на охорону здоров'я.

Частка заробітної плати в структурі доходів українського населення за останні роки суттєво не збільшується, і якщо на кінець 2010 року вона становила 47,9%, то у 2011 – 49,3%. Варто зазначити, що найвищого рівня – 50,6% у 2007 році – в Україні так і не було досягнуто, до того ж у 2012 відбулося її зменшення до рівня 40%. Водночас питома вага трансфертів, які фактично перетворилися на часткові компенсатори заниженої заробітної плати, збільшилася до майже 39% у 2010 році і залишилася на такому ж рівні у 2011. На думку фахівців Рахункової палати, заробітна плата в Україні не виконує своїх основних функцій – стимулювання праці та відтворення робочої сили.

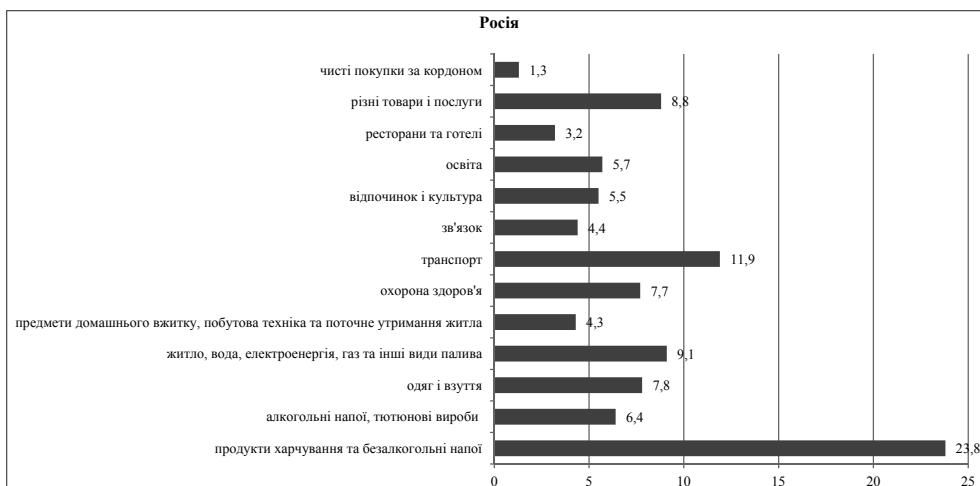
Для порівняння: у структурі грошових доходів населення Російської Федерації вагому частку становить заробітна плата (у 2011 році – 65,6%), але що стосується соціальних виплат, то лідером продовжує залишатися Україна, їх обсяг протягом 2009-2011 років не зменшується і залишається в середньому на рівні 39%. Що стосується аналогічних показників у Російській Федерації, то цей вид грошових доходів відчутно збільшився лише у 2010 році – 17,7% проти 14,8% у 2009. У 2011 даний вид грошових доходів домогосподарств становив 18,3%, що суттєво нижче за показники в Україні. Однією з вагомих статей грошових доходів домогосподарств у РФ є доходи від власності та доходи від підприємницької діяльності. Якщо в Україні доходи від підприємницької діяльності, де зайнято близько 2 млн. осіб, становлять в середньому 5%, то аналогічні показники РФ тримаються на рівні 10%. У структурі грошових доходів українців стаття доходів від власності є настільки мізерною, що

Рис. 6. Структура кінцевого споживання домогосподарств України (% , 2008 рік)*

*Джерело: складено автором за даними [1].

Рис. 7. Структура кінцевого споживання домогосподарств Росії (% , 2008 рік)*

*Джерело: складено автором за даними [16].

Рис. 8. Структура кінцевого споживання домогосподарств Польщі (% , 2008 рік)*

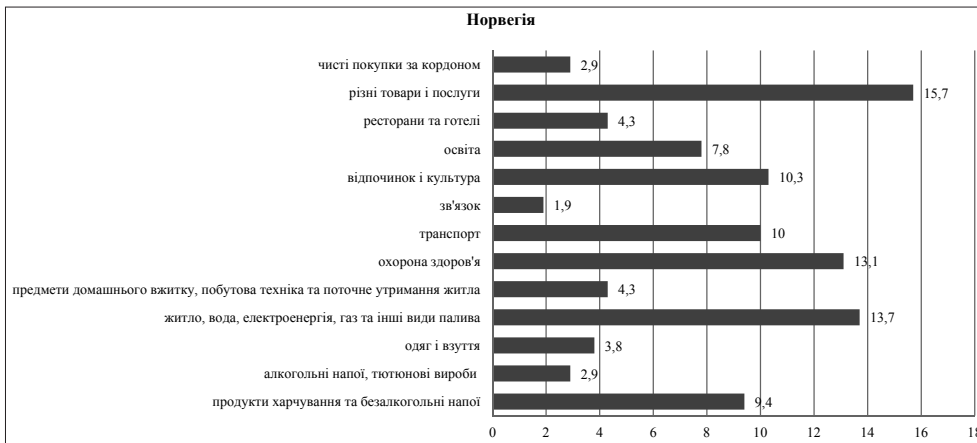

*Джерело: складено автором за даними [16].

взагалі не виокремлюється і входить до складу інших доходів. У РФ на статтю грошових доходів від власності припадає в середньому 6% грошових доходів [17, с. 76].

Як стверджують експерти, значною проблемою в Україні з погляду справедливості соціально-економічної політики держави є занадто занижений рівень мінімальної заробітної плати [12, с. 28]. З огляду на те, що заробітна плата залишається одним із основних джерел доходів населення, а її рівень є в десятки разів нижчим за аналогічні показники

Рис. 9. Структура кінцевого споживання домогосподарств Норвегії (% , 2008 рік)*

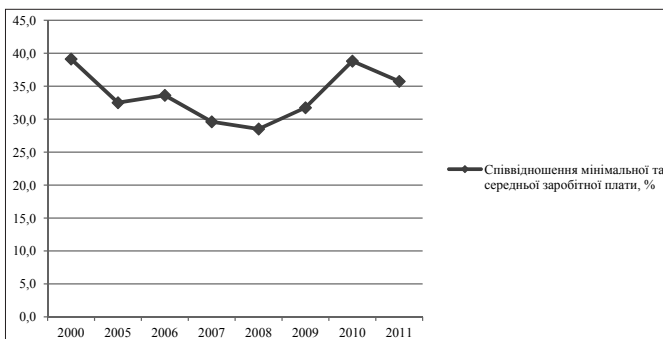

*Джерело: складено автором за даними [16].

ВИСНОВКИ

Результати дослідження свідчать, що ПКС на особу є недостатньо інформативним показником. Незважаючи на його зростання протягом 2000-2010 років у 4,75 раза, рівень добробуту населення в Україні за рештою характеристик залишається вкрай низьким і вимагає застосування від уряду тих заходів соціально-економічної політики, що дозволили б скоротити розрив у доходах та знизити рівень майнового розшарування, а також збільшити розмір доходів населення від праці та власності, підвищити рівень мінімальної заробітної плати й таким чином підвищити мотивацію до праці у найманих працівників.

Рис. 10. Співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати в економіці в Україні у 2000-2011 роках, %

*Джерело: складено автором за даними [19, с. 10].
*Джерело: складено автором за даними [20, с. 12].

розвинених країн світу, послаблюється її стимулююча роль як підґрунтя для самозабезпечення домогосподарств. До того ж встановлення мінімальної годинної оплати праці відбувається в Україні за хибним та економічно недоцільним методом, шляхом механічного поділу суми встановленої місячної мінімальної заробітної плати на кількість відпрацьованого часу за 40-годинним робочим тижнем. На жаль, заробітна плата не завжди відповідає реальній ціні робочої сили, що також є одним із дестимуляторів у бажаннях працівників підвищувати свій освітній рівень чи збільшувати продуктивність праці. Крім того, Єдина тарифна сітка давно несумісна з принципами соціальної справедливості та є дискримінаційною стосовно працівників бюджетної сфери, оскільки складається із двох неоднозначних частин:

□ система, що охоплює працівників апарату державного управління, іншими словами, система привілейованої оплати праці, включаючи ряд соціальних пільг за професійною ознакою, надбавок та інших привілеїв;

□ власне бюджетна сфера, де оплата праці є нижчою за середній рівень в економіці, де зайняті працівники сфери відтворення та нарощування людського потенціалу [7, с. 236].

Як свідчать дані, попри збереження досить високих темпів зростання мінімальної заробітної плати вона все ще не досягла рівня прожиткового мінімуму навіть для непрацездатних осіб.

Згідно зі статистичними даними співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати в Україні після позитивної динаміки 2008-2010 років погіршилося в 2011. Якщо в 2000 році мінімальна заробітна плата становила 39,1%, то в 2008 це співвідношення трималося на рівні 28,5%, що є найнижчим показником за останнє десятиліття. Ця ситуація абсолютно не відповідає стандартам, встановленим Міжнародною організацією праці, відповідно до яких мінімальна заробітна плата має бути не нижчою 40-60% середньої заробітної плати в економіці країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – ISBN 966-580-074-4. Т. 1 : А (абандон). – К (концентрація виробництва) / відп. ред. С. В. Мочерний. – [Б. м.] : [б. в.], 2000. – 864 с.
3. Зануда А. Майнова нерівність в Україні: гірше, ніж на «дикому Заході» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2012/01/120119_inequality_usa_uk_ukraine_az.shtml.
4. Кизим Н.А., Горбатов В.М. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС: монография. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 164 с.
5. Кириченко І. Анатомія нерівності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/anatomya_nerivnosti.html.
6. Конкурентоспроможність національної економіки / за ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
7. Корещька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія / С.О. Корещька. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 455 с.
8. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: навч. посіб. / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с.
9. Лондар С.Л. Фінанси: навч. посіб. / С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 384 с.
10. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
11. Ляхович Г.І. Економіко-фінансові механізми здійснення державної соціальної політики в перехідних умовах [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Ляхович Галина Іванівна; Національна академія держ. управління при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.
12. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні : аналіт. доп. / О.О. Кочемировська, О.М. Пишуліна. – К.: НІСД, 2012. – 88 с.
13. Попов В.В. Стратегии экономического развития [Текст] / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 336 с.
14. Попова В. В. Оцінка розвитку макроекономічних систем на підставі показника ВВП / Попова В.В. – Фінанси України. – 2006. – №6. – С. 77-85.
15. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні [Текст] / О.Ю. Болховітнова [та ін.]; ред. Б.Є. Кваснюк; НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К.; Х.: Форт, 2003. – 424 с.
16. Россия и страны мира. 2012.: Стат. сб. – М.: Госкомстат России, 2013.
17. Соціальне положення і рівень життя населення Росії. 2012 : Стат.сб. / Росстат. – М., 2012. – 319 с.
18. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні: монографія / за заг. ред. к. політ. н. Ільчука Л.І., к. соц. н. Давидюк О.О., к. філол. н. Кривонок Ю.В. – Херсон: Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», 2010. – 376 с.
19. Соціальний захист населення України в 2012 році: [стат. збірник] 119 с.
20. Соціальні індикатори рівня життя населення України у 2010 році: [стат. збірник] 203 с.
21. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф; [пер. с англ. В. Лопатка]. – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.
22. Трансформація моделі економіки України. Ідеологія, протиріччя, перспективи [Текст] / В.М. Геєць [та ін.]; ред. В.М. Геєць; НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К.: Логос, 1999. – 497 с.
23. Швабій К.І. Довгострокова тенденція розподілу доходів населення в Україні / К.І. Швабій. – Фінанси України. – 2010. – №1. – С. 77-86.
24. World Statistics Pocketbook 2011 United Nations 2012 New York, NY 10017, United States of America Series V, No. 36